

найближчого оточення, зокрема колег. Цей тип цінностей вважається похідним від потреби в позитивній взаємодії, потребі в афіліації та забезпеченні процвітання групи і характеризується такими рисами, як чесність, корисність, лояльність, відповідальність, дисциплінованість, дружба. Його мотиваційна мета – збереження благополуччя людей, з якими особа перебуває в особистих контактах як на службі, виконуючи свої професійні обов'язки, так і вдома. Отримання таких даних ще раз підтверджує відомий факт про більшу емпатію жінок порівняно з чоловіками. Разом з тим, можна припустити існування безпосереднього зв'язку між фемінінними рисами особистості, характерними для жінок, та значущістю для них такої цінності, як доброта.

Підводячи підсумок дослідження, слід відзначити наступне. Ціннісні орієнтації характеризують ставлення особистості до найбільш важливих цілей життєдіяльності та до способу їх досягнення. У період трансформації суспільства, коли відбуваються стрімкі перетворення, у масовій свідомості змінюються ціннісні пріоритети. Ціннісні орієнтації сучасних правоохоронців є відображенням у їх свідомості загальних світоглядних орієнтирів та власних стратегічних життєвих цілей-цінностей. За результатами дослідження можна констатувати наявність певних гендерних особливостей щодо ієрархії основних цінностей на рівні нормативних ідеалів у працівників ОВС та ступеня їх значущості для чоловіків та жінок.

Література

1. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2002. – 121 с.
2. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины : учеб. пособие / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
3. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство : учеб. пособие / В. Н. Карандашев. – СПб. : Речь, 2004 – 70 с.
4. Малкова Т. М. Соціально-психологічні передумови скоєння злочинів співробітниками ОВС / Т. М. Малкова // Організація виховної роботи у ВНЗ МВС України : матеріали наук.-практ. конф., (м. Харків, 26–27 квітня 2002 р.). – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – С. 41–48.
5. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система / С. С. Бубнова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 5. – С. 38–44.
6. Лапшина В. Л. Социально-психологические проблемы профессиональной самореализации женщин – сотрудуниц ОВД / В. Л. Лапшина // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 8. – С. 173–176.

Надійшла до редколегії 09.02.2010

Анотації

Викладено результати дослідження гендерних особливостей ціннісно-орієнтаційної сфери працівників органів внутрішніх справ.

Представлены результаты исследования гендерных особенностей ценностно-ориентационной сферы работников органов внутренних дел

The results of research of gender features of law enforcement workers' value orientation sphere are considered.

УДК [159.9:351.743–055.2](477)

О. О. ТУРКАЛОВА,

слухач магістратури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ЖІНОК – ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На сучасному етапі жінки – працівники органів внутрішніх справ (далі – ОВС) успішно несуть службу в оперативних підрозділах, обіймають керівні посади, беруть участь у бойових діях, тобто дедалі більше адаптуються до чоловічої субкультури оперативних підрозділів зокрема і правоохоронній системі в цілому. Тема служба жінок в органах внутрішніх справ та вплив цієї діяльності на особис-

тість жінки надзвичайно актуальною.

Дослідження, які проводяться на сучасному етапі розвитку юридичної психології, характеризуються рядом обмежень: по-перше, особистісні особливості жінок – працівників підрозділів ОВС вивчаються переважно без урахування специфіки професійної діяльності в спеціальних підрозділах, часто без урахування соціального контексту (особливостей

відносин у колективі). Це призводить до того, що в більшості сучасних досліджень особистісні риси жінок – працівників підрозділів ОВС пояснюються виключно професійною деформацією особистості. По-друге, залишаються не вирішеними питання про те, завдяки яким особистісним характеристикам стає можлива реалізація професійних функцій й адаптація до особливих умов служби в ОВС.

Спочатку розглянемо поняття Я-концепції та професійної Я-концепції для розуміння особливостей її зміни внаслідок професійних та інших факторів. Я-концепція – це динамічне, активне і здатне до змін утворення; воно визначає й організує діяльність та переживання особистості, забезпечує плани, правила і сценарії поведінки, визначає адекватність реакцій на соціальні зміни. Це цілісний образ власного «Я» людини, узагальнене її уявлення про саму себе, система її настанов щодо власної особистості, яка є достатньо стабільною, більш чи менш усвідомлюваною. Я-концепцію розглядають як один із компонентів особи, як ставлення індивіда до самого себе, як вираження єдності і цілісності особи з її суб'єктивною внутрішньою стороною [1, с. 475].

Професійна Я-концепція – це уявлення особи про себе як про професіонала. Трудова діяльність, що формує професійно значущі якості особи, робить свій внесок до образу я і зачіпає деякі аспекти гендерної ідентичності. Погляди психологів на взаємозв'язок між трудовою діяльністю і формуванням особи, образу я варіюються від уявлення про негативний вплив праці до уявлення про нього як про чинник вдосконалення і розвитку особи. Особистість ніколи не буває статичною, бо вона рухлива, постійно змінюється, а входження її у світ професії поступово приводить до формування професійної Я-концепції [2, с. 454].

Вивченням Я-концепції жінки займалися такі науковці, як С. М. Петрова, Н. Н. Кіреєва та О. К. Карпукіна, В. Н. Князєв, Е. А. Шумілін, А. В. Візгіна та С. Р. Пантілеєв, М. Л. Кубишкіна, Н. Н. Обозов, Т. Н. Курбатова та Я. В. Куус, Е. П. Корабліна тощо. У науковій літературі описані найбільш загальні підходи до вивчення «Я-концепції» (І. С. Кон, Р. Бернс, Е. Еріксон, Л. І. Божович, Л. І. Анциферова тощо). Поняття «Я-концепція» розглядалося на базі основних підходів до вивчення особистості як зарубіжними (Е. Еріксон, А. Маслоу, З. Фрейд, Дж. Келлі, К. Роджерс тощо), так і вітчизняними авторами (С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, Л. І. Божович, В. М. Мясичев, В. С. Мерлін, Д. М. Узнадзе тощо).

Деякі автори розробляють проблему професійної «Я-концепції» як сукупності уявлень

суб'єкта про свою життєву позицію, перспективи й цінності у контексті здійснення обраної професійної діяльності (Є. М. Павлютенков, В. П. Андронов, Н. В. Кузьміна, Є. П. Клубов, А. К. Маркова, Ю. К. Стрелков, та ін.).

У наукових працях, присвячених проблемі, використовуються такі методологічні підходи: розуміння особистості як активного суб'єкта власної життєдіяльності (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова), системно-структурний підхід у психології, представниками якого є А. Н. Леонтьєв, В. Н. Мясичев, С. Л. Рубінштейн.

Мета даної статті – розглянути особливості Я-концепції жінок – працівників ОВС та проаналізувати сучасні дослідження професійної Я-концепції.

Відповідно до поставленої мети, можна стисло вказати на ті фактори, в межах яких жінки намагаються реалізувати себе, і описати особливості Я-концепції жінок, яка змінюється під впливом цих факторів. Так *об'єктивними факторами* є: конкуренція жінок і чоловіків у традиційно чоловічій професії, ситуація на ринку праці, репрезентативність жінок в органах внутрішніх справ; до *суб'єктивних факторів* належать: умови діяльності, рольовий конфлікт; декретний «синдром»; поєднання жінками професійних і сімейних ролей.

Серед існуючих на сьогодні досліджень Я-концепції особистості жінки як працівника правоохоронної діяльності найбільш показовими можна назвати роботи О. М. Мірошниченко (вивчення професійної діяльності жінок, їх особистісних та ділових якостей); В. Л. Лапшиної (вивчення проблем професійної мотивації, реалізації жінок у правоохоронній сфері) [3, с. 173]; М. І. Ануфрієва, О. М. Бандурки, Н. П. Матюхіної (проходження служби жінками в поліції і необхідність збільшення їх кількості серед особового складу) [4, с. 42]; І. В. Головнєва (проблема гендерної ідентичності у професійній сфері жінки, ситуація на ринку праці – проблема розділення жіночих та чоловічих професій (стереотипне сприйняття суспільством чоловіків та жінок), особливості поєднання жінками професійної та сімейної сфер тощо) [5, с. 175]; Ю. Івченко (особливості професійної правоохоронної діяльності жінок та основні проблеми, пов'язані із цією діяльністю – кадрова політика, гендерні стереотипи, конкурентна спроможність на ринку праці, професійні проблеми) [6, с. 59].

Більшість учених досліджують або окремі характеристики Я – концепції, або не враховують стаття співробітника правоохоронної системи. У цьому полягає основна проблема

вивчення Я-концепції. Саме тому даний напрям досліджень є надзвичайно актуальним.

Розглянемо особливості Я-концепції жінок – працівників ОВС та її можливі зміни у ході професійної діяльності.

Професійна «Я-концепція» фахівця правоохоронної діяльності формується поступово, змінюючись у процесі професіоналізації, і має особливості, пов'язані зі специфікою правоохоронної діяльності. Особливостями професійної діяльності в правоохоронній галузі є агресивність комунікативного середовища, дії працівників у складних ситуаціях, сильні емоційні й фізичні навантаження.

Для жінок у роботі головним чинником є відповідність своїх здібностей і можливостей тій роботі, яку вони виконують. При цьому завжди враховуються межі соціально-професійних можливостей, досягнення жінки у професійній діяльності, залежність від певних професійних прагнень, що базуються на природних даних та визначають професійну придатність до діяльності [7, с. 22].

Вибір жінкою чоловічої професії обумовлений особливостями Я-концепції, яка також може змінюватися у ході професійної діяльності.

«Образ Я» працівників ОВС є системним утворенням, що має складну, узгоджену структуру й залежить від функцій, які виконують працівники ОВС, та умов діяльності.

Сучасні жінки створюють для себе такий образ: успішне поєднання професійних і сімейних обов'язків, вміння спілкуватися з людьми, економічна самостійність, високий рівень культури й інтелекту, професійна компетентність, прагнення робити кар'єру [8, с. 5]. Усе це жінка намагається втілити у правоохоронній діяльності.

Жінки-правоохоронці характеризуються цілеспрямованістю та послідовністю, тим, що вміють робити водночас декілька справ, звикають брати на себе відповідальність, вхоплюють нюанси та аналізують ситуацію, стають більш комунікабельними.

Згідно із дослідженням Я. В. Мацегори, особливості образу Я жінок-правоохоронців такі: вони мають позитивне ставлення до себе, своїх знань, умінь; направлені на процес діяльності, особливо процес спілкування, що має емоційне забарвлення. Жінки-правоохоронці також потребують соціального визнання. У жінок – практичних працівників ОВС відзначається позитивне самовідношення і неохочість до самозвинувачень [9, с. 96].

Н. В. Оніщенко стверджує, що самооцінка – це один із найважливіших психічних елементів, які мають вплив на підвищення ефективності професійної діяльності співробітника ОВС,

оскільки вона є регулятором поведінки особи. Проведене дослідження впливу рівня самооцінки на ефективність професійної діяльності жінок – працівників органів внутрішніх справ показало, що високий рівень успішності професійної діяльності працівника підвищує її оцінку себе як справжнього професіонала, а великий стаж роботи в органах внутрішніх справ поступово підвищує самооцінку працівниці, особливо після отримання нею високих оцінок своєї роботи з боку керівника [10, с. 189].

Н. А. Чурбакова, вивчаючи особливості самооцінки співробітників ОВС, виявила, що самооцінка працівників ОВС знаходиться на досить високому рівні, що вказує на впевненість у собі, впевненість у своєму становищі, статусі [11, с. 182].

Як стверджує В. І. Шмиков, професія правоохоронця накладає помітний відбиток на особу працівника даної сфери. Внаслідок цього відбуваються зміни в особистості. У жінок вони виражаються через підвищену нервово-психічну напругу, підвищену тривожність, перевагу агресивних тенденцій; однак є й позитивні зміни – жінки стають наполегливішими, емоційнішими в комунікативній та інтелектуальній сфері, більш вираженою стає саморегуляція, активний пошук стратегій вирішення завдань, зростає прямолінійність [12, с. 103].

Для жінок – співробітниць ОВС характерна більш виражена емоційна зрілість, вміння контролювати свої емоції та настрої, схильність виявляти стриманість. Також слід зазначити, що у жінок – працівників ОВС виражена чутливість до потреб і відчуттів інших людей. Співробітниці правопорядку краще орієнтуються в соціальних ситуаціях, вони проникливіші щодо вчинків і мотивів інших людей. Для них характерні схильність до суперництва, контроль емоцій і поведінки, планованість, прагнення доводити почате до кінця, пильність перетворюється на підозрілість, впевненість – на самовпевненість, вимогливість – на прискіпливість. Жінки унаслідок роботи в органах внутрішніх справ також стають більш спостережливими, добре обробляють та аналізують інформацію, розробляють гіпотези, а деякі завдання виконують краще за колег-чоловіків, ефективно орієнтуються в складних та незвичайних ситуаціях, стають організованішими, стійкими до стресових явищ [13, с. 17].

Жінки – працівники ОВС дуже енергійні й активні. Проте, часто вони недостатньо ефективно планують свою поведінку, яка може включати недостатню розсудливість і певний ризик. Варто відзначити, що для жінок – співробітниць оперативних підрозділів ОВС

властиве прагнення до дотримання моральних норм і стандартів. Такі люди прагнуть діяти з урахуванням наслідків своїх учинків. Також можна відзначити їх високу позитивну самооцінку.

Однак у професійній діяльності жінки-правоохоронця присутній ризик виникнення деформації образу «Я», яка полягає в тому, що в конкретних (особливо неординарних) випадках деформація призводить до переоцінки своїх можливостей, недооцінки реальної ситуації і, як наслідок, неоптимальних та навіть помилкових дій. Самі зміни полягають у тому, що: реальне «Я» максимально зближується чи навіть збігається з «Я» еталонним; стабільно завищується професійна самооцінка; працівник хворобливо реагує на критику і контроль за своєю діяльністю; формується жорстка орієнтація на особистий професійний досвід, зокрема презумпція власної непогрішимості та поблажливість професійної оцінки колег з орієнтацією на думку керівника [13, с. 18–20].

Таким чином, сучасні психологічні дослідження дозволяють зробити такі **висновки**: жінки внаслідок тривалого терміну роботи в органах внутрішніх справ стають спостереж-

ливими, добре аналізують інформацію, позитивно ставляться до себе, своїх знань, умінь, до процесу діяльності, особливо процесу спілкування, що має емоційне забарвлення; тобто більший стаж роботи в ОВС поступово підвищує самооцінку співробітника, особливо при отриманні працівником високої оцінки своєї роботи з боку керівника.

Можна стверджувати, що професія правоохоронця накладає помітний відбиток на особистість співробітника цієї сфери. Професійна Я-концепція не тільки набуває позитивних змін, але може мати й негативні відтінки – деформацію особистості.

Служба в правоохоронних органах пов'язана з необхідністю постійно працювати в режимі великої напруги й самовіддачі. Ця діяльність потребує дотримання строгої ієрархії, особливої організаційної побудови й міжособового спілкування, дисципліни, що наближається до військової, підвищеної соціальної і професійної відповідальності та високого ступеня ризику втрати здоров'я. Правоохоронна діяльність породжує зміни в особистості жінки, які мають і позитивні, і негативні аспекти.

Література

1. Петровский А. В. Психологический словарь / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : Политиздат, 2004. – 494 с.
2. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти / Реан А. А. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 656 с.
3. Лапшина В. Л. Соціально-психологічні проблеми професійної самореалізації жінок-співробітниць ОВС / В. Л. Лапшина // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 1999. – № 8. – С. 173–176.
4. Максименко Н. В. Гендерное равенство полицейской деятельности через призму международного опыта / Н. В. Максименко // Вестник Белгородского юридического института МВД России. – 2009. – № 1 (13). – С. 40–46.
5. Головніва І. В. Гендерная идентичность: тенденции изменений : монография / И. В. Головніва; НУА. – Х. : Изд-во НУА, 2006. – 312 с.
6. Івченко Ю. Професійне зростання жінок в правоохоронній сфері: проблемні питання / Ю. Івченко // Право України. – 2006. – № 5. – С. 57–61.
7. Романова В. В. Служба женщин в органах внутренних дел : правовые и организационные аспекты : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура» / В. В. Романова. – М., 2007. – 24 с.
8. Мірошніченко О. М. Особливості самоактуалізації жінки у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О. М. Мірошніченко. – К., 2007. – 25 с.
9. Мацегора Я. В. Особливості «образу Я» працівника ОВС залежно від типу професійної культури / Я. В. Мацегора // Вісник Харківського національного університету. – 2005. – № 662. – С. 96–102.
10. Онищенко Н. В. Самооценка как один из факторов, определяющих успешность профессиональной деятельности следователя / Н. В. Онищенко // Право і Безпека. – 2005. – № 4'5. – С. 189–191.
11. Чурбакова Н. А. Самооценка сотрудников ОВД / Н. А. Чурбакова // Право і Безпека. – 2003. – № 2'1. – С. 181–183.
12. Шмыков В. И. Гендерные различия сотрудников органов внутренних дел / В. И. Шмыков // Вестник Московского университета МВД России. – 2008. – № 3. – С. 101–103.
13. Малыгина О. В. Специфика и динамика личностных особенностей женщин-сотрудниц уголовного розыска органов внутренних дел : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология, эргономика» / О. В. Малыгина. – Ярославль, 2008. – 25 с.
14. Жилкин Д. С. Влияние гендера на самореализацию женщин / Д. С. Жилкин, А. А. Чекалина // Журнал прикладной психологии. – 2003. – № 2. – С. 2–8.

Надійшла до редколегії 03.02.2010

Анотації

Розглянуто сучасні дослідження особливостей Я-концепції жінок – працівників органів внутрішніх справ. Проаналізовано основні теоретичні підходи до проблеми вивчення Я-концепції жінок, сучасні погляди на особливості професійної Я-концепції та особливості зміни Я-концепції жінки під впливом професійної правоохоронної діяльності.

Рассмотрены современные исследования особенностей Я-концепции женщин – работников органов внутренних дел. Проанализированы основные теоретические подходы к проблеме изучения Я-концепции женщин, современные взгляды на особенности профессиональной Я-концепции и особенности изменения Я-концепции женщины под влиянием профессиональной правоохранительной деятельности.

The article deals with the modern studies of self-concept of women who serve in internal affairs agencies. The author analyzes the main theoretical approaches of studying self-concept of women, modern views on peculiarities of professional self-concept and specifics of changing self-concept of women under the influence of professional law enforcement activity.

УДК 159.944.3

Я. Г. БОНДАРЕНКО,

*викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
навчально-наукового інституту підготовки фахівців міліції громадської безпеки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАНУ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МВС УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Соціальна спрямованість, професійний зміст, особливості розвитку й формування психологічної готовності кадрового складу системи МВС України обумовлені насамперед труднощами розвитку українського суспільства взагалі та системи правоохоронних органів зокрема.

При цьому слід зазначити, що проблема боротьби зі злочинністю в сучасній Україні підноситься на загальнодержавний рівень у зв'язку з ускладненням криміногенної обстановки, зміною якісних характеристик злочинності. В умовах якісної зміни злочинності в нашому суспільстві працівники органів внутрішніх справ повинні вміти швидко орієнтуватися у виборі оптимальних засобів захисту суспільства, виробленні стратегії безпеки, організації превентивних заходів охорони населення від злочинних посягань.

На особливу увагу в цьому аспекті заслуговує діяльність підрозділів міліції швидкого реагування. Українці напружені соціально-психологічні умови професійної діяльності цих підрозділів загострюються також соціально-економічними труднощами. У такій ситуації психологічна робота, на жаль, не є пріоритетним завданням керівників усіх рівнів системи МВС України. Незважаючи на вжиті заходи, напружений характер професійної діяльності фахівців спеціальних підрозділів, висока відповідальність і висока

психологічна ціна результатів їх діяльності, наявність невизначеності й інформаційних перевантажень, висока ймовірність виникнення непередбачених подій, загроза здоров'ю й життю – все це може бути причинами виникнення труднощів при здійсненні професійної діяльності в особливих умовах, викликати у працівників спеціальних підрозділів МВС України стану напруженості, поставити під загрозу зриву вирішення професійного завдання. Отже, вирішення проблеми психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до професійної діяльності має низьке особливе соціальне й політичне значення.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемі готовності до професійної діяльності приділяли увагу багато вчених. Внесок у розвиток поняття «стан готовності» як у загальнотеоретичному, так і в прикладному аспектах зробили А. Ц. Пуні, Є. Г. Козлов, В. О. Гаспарян, М. А. Мазмазян, Н. Д. Левітов, В. Н. Пушкін, Л. С. Нерсесян, Г. М. Газаєва, А. А. Ухтомський, М. І. Виноградова, Б. Ф. Ломов, П. А. Рудик, М. А. Котик, А. Д. Ганюшкін, В. Е. Єфімов, А. Р. Лурія тощо.

Питання формування готовності знайшли своє відбиття й одержали подальший розвиток у теорії та практиці професійної підготовки насамперед стосовно діяльності людини в особливих напружених умовах. Багатопланові дослідження проблеми здійснили психологи